

Praca z dziećmi cudzoziemskimi w polskiej szkole: metody działania, własne doświadczenia

ALINA SZULGAN

W obowiązujące obecnie oświatowe regulacje prawne wpisana jest możliwość tworzenia w szkołach oddziałów przygotowawczych – klas złożonych z uczniów nieznających języka polskiego tak jak dzieci polskie. Jak pracować w takiej klasie? Jakie działania podjąć w szkole, do której uczęszczają nie tylko dzieci polskie, ale i uczniowie z doświadczeniem migracji? Niniejszy artykuł stanowi próbę opisu sytuacji i sprawdzonych działań w jednej ze szkół podstawowych w Warszawie.

udzie opuszczają swój kraj z różnych powodów: politycznych, ekonomicznych, kulturowych i społecznych, takich jak wojny, dyskryminacje religijne i polityczne, bieda i bezrobocie. Część wyjeżdża, bo musi, a część chce poprawić warunki życiowe i zapewnić swoim dzieciom lepszą przyszłość. Polska, będąc dobrze rozwiniętym krajem Unii Europejskiej, jest pod tym względem dość atrakcyjna.

Najwięcej cudzoziemców przybywa do dużych miast, w szczególności do stolicy.

W warszawskich placówkach edukacyjnych można wyróżnić kilka grup dzieci cudzoziemskich:

1. Dzieci uchodźców i osób starających się o status uchodźcy.
2. Dzieci imigrantów o różnym statusie (pracownicy sezonowi, osoby korzystające z pobytu tolerowanego, osoby korzystające z ochrony czasowej, imigranci nielegalni, inni).
3. Dzieci pracowników migrujących z krajów Unii Europejskich.
4. Dzieci z mniejszości narodowych, zwłaszcza romskiej.
5. Dzieci repatriantów.
6. Dzieci z małżeństw mieszanych.

W warszawskiej Szkole Podstawowej nr 58 im. Tadeusza Gajcego uczą się dzieci prawie ze wszystkich wymienionych grup. Po raz pierwszy uczniowie cudzoziemscy pojawili się w tej placówce w roku 2012, gdy w dzielnicy Targówek Fabryczny powstał Ośrodek dla Cudzoziemców. Z dnia na dzień do szkoły przybywało z ośrodka coraz więcej uczniów, głównie narodowości czeczeńskiej. Były też dzieci z Tadżykistanu i Afganistanu. Zwykła mała szkoła zapełniła się uczniami pochodzącymi z różnych krajów. Dla nauczycieli i dotychczasowych polskich uczniów była to zupełnie nowa, nieznana sytuacja, budząca wiele obaw i wyzwalającą uprzedzenia.

Dzisiaj już wiemy, jak pracować w takiej szkole, co robić, żeby była ona przyjazna dzieciom i by panowała w niej dobra atmosfera. Obecnie do SP nr 58 uczęszcza 266 uczniów, połowa z nich to cudzoziemcy z wielu krajów: Ukrainy, Białorusi, Rosji (Czeczenia), Tadżykistanu, Mołdawii, Afganistanu, Iraku, Syrii, Stanów Zjednoczonych, Wietnamu i Indii. Dzieci stanowią tygiel wielokulturowości i wielojęzyczności.

Na podstawie rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 2017 roku w szkole utworzono cztery oddziały przygotowawcze. Nauczanie w nich odbywa się w klasach łączonych: I–III, IV–VI i VII–VIII. Dla dzieci cudzoziemskich, które uczęszczają do polskich szkół, przewidziano w przepisach szereg udogodnień: dodatkowe lekcje języka polskiego, lekcje wyrównawcze z innych przedmiotów, wsparcie asystenta znającego język ojczysty ucznia, możliwość nauki własnego języka, bezpłatny dojazd do szkoły, wsparcie socjalne. Zapisy legislacji oświatowej są przydatne i pomocne, ale nie rozwiązują wszystkich problemów.

Przygotowanie do pracy z uczniami cudzoziemskimi w szkole

Placówki oświatowe, do których trafiają dzieci cudzoziemskie, powinny być odpowiednio przygotowane do pracy z klasami wielokulturowymi, czyli tymi, w których uczą się dzieci bardzo zróżnicowane pod wieloma względami: narodowości, poziomu znajomości języka polskiego, wieku, zasobów wiedzy przyswajanej według podstaw programowych odbiegających od programów nauczania obowiązujących w szkolnictwie polskim. Działania dydaktyczne w takiej klasie wymagają umiejętności pracy na różnych poziomach oraz indywidualnego dostosowania zajęć do potrzeb każdego ucznia. Nauczyciel musi bardzo dobrze przemyśleć szczegóły lekcji, aby każdy uczeń mógł z nich skorzystać.

Przygotowywaniu polskich uczniów do funkcjonowania w otoczeniu kolegów pochodzących z różnych kultur służy w naszej szkole szereg działań zróżnicowanych ze względu na wiek i poziom dojrzałości uczniów. Na lekcjach w klasach I–III dzieci poznają inne kultury w formie zabaw, gier planszowych, kolorowanek. Uczniowie cudzoziemscy opowiadają o swoich krajach, pokazują polskim kolegom litery z alfabetu swojego języka, śpiewają rodzime piosenki. Polskie dzieci robią to samo w języku polskim. W klasach IV–VIII uczniowie wymieniają się zwrotami grzecznościowymi w językach, którymi posługują się nasi cudzoziemcy. Organizujemy zabawy i konkursy (np. *Jaka to melodia? czy Jaki to alfabet?*), wykorzystujemy gry planszowe z nazwami kontynentów i krajów, szczególną uwagę przywiązując do miejsc, z których pochodzą nasi cudzoziemscy uczniowie. Wyszukujemy informacje dotyczące świąt, tradycji i obyczajów, wspólnie gotujemy. Przypominamy polskim uczniom, że Polacy też kiedyś doświadczali wojen, bywali uchodźcami i wbrew woli opuścili swój kraj. Pokazanie podobieństw w historii lub losach jednych i drugich kształtuje zrozumienie i akceptację. Często staramy się organizować pracę zespołową, żeby uczniowie mogli podjąć się wspólnych działań. W ten

sposób zostały zorganizowane: *Dzień francuski* (przygotowanie potraw, menu w kilku językach), *Spotkanie Trzech Kultur* (wspólne śpiewanie, tańce, prezentacje najważniejszych świąt), *Kalendarz* (rysunki), *Nasze baśnie* (czytanie baśni z różnych stron świata), *Dzień języka ojczystego* (recytacja wierszy) i inne. Uczniowie prezentują w szkole swoje talenty i umiejętności, wszystkich chwalimy i doceniamy, nie wprowadzamy rywalizacji.

Wsparcie pedagogiczne i dydaktyczne uczniów cudzoziemskich

Ze względu na trudności adaptacyjne i językowe cudzoziemcy w naszej szkole są objęci pomocą psychologiczno-pedagogiczną. W związku z tym każdy nauczyciel pracujący z dziećmi cudzoziemskimi dostosowuje treści nauczania do potrzeb i poziomu uczniów: upraszcza polecenia, dostosowuje prace domowe do umiejętności i możliwości ucznia, wspiera w języku rodzimym, o ile to jest możliwe (w szkole obecni są asystenci kulturowi). Język ojczysty dziecka jest wykorzystywany na przykład wtedy, gdy przyspiesza przyswajanie zasad ortograficznych (osoby rosyjsko- i ukraińskojęzyczne).

W pierwszym roku nauki danego dziecka w zasadach oceniania uwzględnia się opinie poradni psychologiczno-pedagogicznej i zakłada wstępnie obniżenie wymagań edukacyjnych. Uczniowie cudzoziemscy są dziećmi o specjalnych potrzebach edukacyjnych, ponieważ nie znają odpowiednio języka polskiego. Wiele naszych dzieci doświadczyło dramatycznych (np. wojennych) przeżyć. Są uczniowie, którzy wcześniej nie chodzili do szkoły w swoim kraju. Wszyscy oni do prawidłowego rozwoju potrzebują przede wszystkim poczucia bezpieczeństwa i przeświadczenia o życzliwości. Pozwalamy mówić w języku ojczystym i pozostawiać sobą. Nauczyciele uczestniczyli w sieci współpracy i samokształcenia oddziałów przygotowawczych i w panelu eksperckim *Program nauczania języka polskiego jako obcego/drugiego w oddziałach przygotowawczych i ogólnodostępnych zorganizowanym w ramach zadania publicznego Wspieranie inicjatyw edukacyjnych w szkolnym środowisku wielokulturowym*, realizowanego na zlecenie Ministerstwa Edukacji Narodowej. Jesteśmy wspierani przez Warszawskie Centrum Innowacji Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń.

Działania integrujące

Priorytetem pracy w Szkole Podstawowej nr 58 w Warszawie jest tworzenie dobrej i przyjaznej atmosfery. Zespół nauczycieli z wielkim zaangażowaniem podchodzi do kwestii integracji Polaków i cudzoziemców. Dyrektor szkoły, Wiesława Dziklińska, stwarza ku temu odpowiednie

warunki i wspiera wszystkie nasze inicjatywy. W tym roku jedna z naszych nauczycielek, Magdalena Rodzinka, została nominowana do Nagrody im. Ireny Sendlerowej „Za naprawianie świata” i otrzymała wyróżnienie, które dotyczyło właściwie całego zespołu pedagogów. Szkoła ubiegała się także o Nagrodę Wychowawczą im. Janusza Korczaka i zdobyła wyróżnienie.

W naszej placówce często organizujemy imprezy integracyjne i realizujemy wiele projektów. Wspólne spędzanie czasu jest najlepszym sposobem na zintegrowanie społeczności nie tylko szkolnej, ale i pozaszkolnej. Szkoła Podstawowa nr 58, mieszcząca się przy ul. Mieszka I, położona jest w specyficznie różnorodnym miejscu: w pobliżu znajduje się Ośrodek dla Cudzoziemców oraz nowe osiedle Wilno, gdzie mieszkają zarówno miejscowi, jak i migranci ekonomiczni z całego świata. Ci wszyscy ludzie spotykają się w jednym miejscu – w naszej szkole. Pracujemy nad tym, aby zintegrować nie tylko dzieci i rodziców, ale także całą społeczność lokalną.

Projekty integrujące

W roku szkolnym 2018/2019 zrealizowaliśmy w szkole trzy ważne projekty. Pierwszym z nich był *Anioł Wolności* – wieczorek niepodległościowy, który zgromadził rekordową liczbę około stu gości, nie licząc uczniów. Był komentowany przez mieszkańców osiedla Wilno i Radę Osiedla Targówek Fabryczny. Jeden z rodziców napisał na Facebooku: „Nie sądziłem, że cokolwiek będzie mnie w stanie wzruszyć na szkolnym wieczorku niepodległościowym, ale piosenka Marka Grechuty w wykonaniu dziewczynki z Czeczenii... nic nie trzeba więcej mówić o wolności. Ta impreza to wielka lekcja patriotyzmu dla dzieci polskich i niepolskich [...] Już wiem, że moje dziecko wyniesie z tej szkoły nie tylko wiedzę!”. Wydarzenie było opisywane w lokalnej gazecie parafialnej. Podczas wieczorku obecni byli m.in. seniorzy z Targówka i samotne matki z Ośrodka dla Cudzoziemców. Drama, wspólne śpiewanie piosenek i tańce narodowe dzieci cudzoziemskich, zapalenie stu świec, poczęstunek i rozdawanie słodkich aniołów wolności – to były wspólne działania, które zbliżyły do siebie zarówno dzieci, jak i dorosłych.

Drugi projekt polegał na zorganizowaniu balu dla uczniów szkoły, ich rodziców, okolicznych mieszkańców, szczególnie seniorów (link do relacji z wydarzenia: www.youtube.com/watch?v=otqqtBZYwao). Chcieliśmy w ten sposób zwiększyć wrażliwość dzieci i pokazać korzyści płynące z uczestnictwa osób starszych w życiu społecznym. Uczniowie roznosili im zaproszenia. Bal odbył się w czasie „Spotkania Trzech Kultur”, podczas którego dzieci prezentowały swoje święta, tradycje i obyczaje. Była to

okazja do poznania się i przełamywania barier. W czasie wspólnej zabawy wszyscy razem tańczyli, śpiewali kolędy, rozmawiali. Uczestnicy imprezy przynieśli różne dania i miło biesiadowali. Okazało się, że kobiety czeczeńskie w hidżabach, Hindusi w turbanach i miejscowa społeczność mogą razem świetnie się bawić. Udało nam się zintegrować wszystkie warstwy społeczne i grupy etniczne zamieszkujące tę część dzielnicy.

Trzeci projekt to: *„Uwaga!!! Wesele!!! Europa – Targówek – Warszawa! Zapraszają gości Mieszko i Dobrawa!!!* Była to inscenizacja ślubu Mieszka i Dobrawy, pokazana podczas pikniku rodzinnego, w którym wzięli udział mieszkańcy Targówka Fabrycznego oraz partnerzy projektu, w tym przedstawiciele ambasad krajów pochodzenia młodych aktorów. Poprzez tę inscenizację chcieliśmy pokazać, że cudzoziemcy od dawna przybywali do Polski i wzbogacali naszą kulturę.

Wsparcie edukacji dzieci cudzoziemskich i nauka języka polskiego

W Szkole Podstawowej nr 58 każde dziecko cudzoziemskie objęte jest dodatkowym wsparciem. Mamy trzech asystentów kulturowych, którzy wspomagają dzieci podczas lekcji. W przypadku dzieci z Ukrainy, Białorusi i Rosji duży problem stanowi bariera językowa, ale jeśli poświęci się im sporo czasu i zapewni intensywną naukę języka polskiego, w miarę szybko zaczynają przyswajać wiedzę i łatwo się integrują. Nie mają do pokonania wielkich różnic kulturowych, co ułatwia im adaptację w środowisku zdominowanym przez dzieci polskie. Natomiast uczniowie z krajów muzułmańskich przeżywają prawdziwe zderzenie z odmienną kulturą, co rodzi problemy i nieporozumienia, poza tym ich język ojczysty jest zwykle bardzo odległy genetycznie od polskiego. Dzieci te napotykać wiele niezrozumiałych dla nich sytuacji życiowych. Nauczyciele starają się pomóc każdemu dziecku odnaleźć się w nowym środowisku i robią wszystko co możliwe, by dobrze się czuło w polskiej szkole. Myślę, że nam się to udaje.

Co do nauki języka polskiego, staramy się stosować nauczanie z wykorzystaniem języka ojczystego dzieci, ale nie nadużywać go. Mamy taką możliwość ze względu na to, że kilku nauczycieli zna języki ojczyste dzieci. W literaturze glottodydaktycznej funkcjonują rozmaite poglądy na temat roli języka ojczystego w nauczaniu języka obcego (m.in. Marton 1978; Kaczmarek 1978; Komorowska 1993; Latkowska 1996). Zaleca się m.in. podejście komunikacyjno-czynnościowe, czyli umiarkowane w kwestii stosowania języka ojczystego. Wybrałam tę metodę, ponieważ dzięki niej udaje mi się dojść do pożądanego celu, czyli nauczyć języka polskiego w miarę szybko i skutecznie.

Ponadto w tradycji nauczania języków obcych funkcjonują dwa układy, które w literaturze przedmiotu określane są jako:

- układ podrzędności, kiedy język ojczysty stanowi punkt odniesienia w uczeniu się języka obcego;
- układ współrzędności, kiedy oba języki usiłuje się utrzymać w całkowitej izolacji w procesie uczenia się języka obcego i posługiwania się nim (por. Iwan 1995: 34).

Ucząc dzieci ukraińsko- i rosyjskojęzyczne skłaniam się do przyjęcia układu podrzędności. Komentarze w języku ojczystym – niezbyt częste – bywają przydatne, ponieważ w ten sposób można zyskać na czasie. Język ojczysty uczniów zawsze pełni rolę pomocniczą. Najczęściej staram się pokazywać wyraźne kontrasty językowe, ponieważ uważam, że przyspiesza to proces aktywizacji i zmniejsza liczbę popełnianych błędów.

Nauka języka polskiego - praktycznie

Oto kilka przykładów opracowanego przeze mnie materiału gramatycznego w formie tabelki informacyjnych.

W języku ukraińskim czasowniki w czasie przeszłym mają tę samą formę we wszystkich osobach liczby pojedynczej niezależnie od rodzaju, więc nie jest tu możliwe pominięcie zaimka osobowego. W liczbie mnogiej natomiast nie ma końcówek rodzajowych. Uczniowie często popełniają błędy, tworząc czas przeszły w języku polskim z dodaniem zaimka osobowego: *ja chodził, ty robiła, my czytali, wy spali*.

я, ти, він	ХОДИВ	chodzi łem , chodz iłeś , chod ził
я, ти, вона		chodz iłam , chodz iłaś , chodz iła
воно		chodz iło
ми, ви, вони	ХОДИЛИ	chodz iliśmy , chodz iliście , chodz ili (męskoosobowe) chodz iliśmy , chodz iliście , chodz ili (formy niemęskoosobowe)

Ćwiczenia translacyjne są bardzo przydatne w uczeniu ortografii. Dzięki nim stosunkowo łatwo nauczyć pisowni *u/ó, rz/ż, ch/h*. Pomocne jest także tłumaczenie wyrazów na język ukraiński czy rosyjski – ze względu na ekwiwalencje literowe uwarunkowane rozwojem historycznym języka albo na różnice *ó:o* nieoparte na podobnych morfemach. W zestawieniu tabelarycznym podano tłumaczenie na język ukraiński.

pol.	ukr.	pol.	ukr.	pol.	ukr.
chór	хор	burza	буревій	hak	гак
córka	дочка	jarzębina	горобина	harmonia	гармонія
dopóki	доки	korzeń	корінь	humor	гумор
główny	головний	orzech	горіх	hymn	гімн
Józef	Йосип	porządek	порядок	hormony	гормони
krótki	короткий	rząd	ряд	higiena	гігієна
który	котрий	rzadki	рідкий	horyzont	горизонт
góra	гора	rzecz	річ	hamak	гамак

W języku polskim i ukraińskim funkcjonuje wiele identycznych lub bardzo podobnych wyrazów o innym znaczeniu. Są to zwykle pułapki językowe, które mogą prowadzić do niezręczności czy nieporozumień.

Przykładowe homonimy międzyjęzykowe polsko-ukraińskie

w języku polskim	w języku ukraińskim	znaczenie wyrazu w języku ukraińskim
angielski	ангельський	anielski
duma	дума	dumka
dzierzawa	держава	państwo
gałąź	галузь	dziedzina
grobowiec	склеп	sklep
grzywna	гривня	hrywna
magazyn	магазин	sklep
miesiąc	місяць	księżyc
organizacja	організація	instytucja
pieczywo	печиво	ciastko
rychły	рихлий	kruchy
ściągnięty	тугий	tęgi
tablica	таблиця	tabela
warzywo	овоч	owoc

Zadanie 1. Uczniowie oglądają obrazki z dialogami i szukają błędów. Poprawiają je i wyjaśniają, na czym polega komizm źle użytych wyrazów, np.:

- Lubię jeść owoce!
- Ja też, szczególnie ogórki i kapustę.

Zadanie 2. Uczniowie uzupełniają luki w zdaniach.

W naszej klasie jest już nowa dotykowa _____ interaktywna.

Nie spałam całą noc, bo jasno świecił _____.

W tym _____ są najtańsze jabłka.

Podstawowym celem pracy nauczycieli języka polskiego jest osiągnięcie przez uczniów cudzoziemskich płynności i poprawności językowej. Warto pokazywać podobieństwa i różnice między językami ojczystymi uczniów rosyjsko- i ukraińskojęzycznych a językiem polskim, szczególnie w końcowych klasach szkoły podstawowej. Uczniowie muszą w bardzo krótkim czasie opanować język polski i przystąpić do egzaminu ósmoklasisty, zatem muszą także nauczyć się dobrze pisać, opanować gramatykę i język edukacyjny przedmiotów. Stanowi to ogromne wyzwanie nie tylko dla uczniów, ale i dla nauczycieli.

BIBLIOGRAFIA

→ Iwan, K. (1995), *Działanie transferu międzyjęzykowego w zakresie opanowania ortografii rosyjskiej w środowisku polskojęzycznym*, Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego.

- Kaczmarek, S.P. (1978), *Rola i znaczenie języka ojczystego w nauczaniu języków obcych*, „Przegląd Glottodydaktyczny” nr 2, Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Komorowska, H. (1993), *Podstawy metodyki nauczania języków obcych*, Warszawa: EDE-Poland.
- Latkowska, J. (1996), *Zastosowanie języka ojczystego w procesie nauczania języków obcych* [w:] J. Arabski (red.) *Nowe tendencje w glottodydaktyce*, Katowice: WSZM i JO.
- Marton, W. (1978), *Dydaktyka języka obcego w szkole średniej. Podejście kognitywne*, Warszawa: PWN.

DR ALINA SZULGAN Absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego, doktorat z językoznawstwa na Uniwersytecie Warszawskim. Wieloletnia lektorka języka polskiego jako obcego na Ukrainie i w Polsce. Obecnie nauczycielka języka polskiego w oddziałach przygotowawczych w Szkole Podstawowej nr 58 im. Tadeusza Gajcego w Warszawie.